

Oroszok

Magyarországon majdnem ötven évig kétféle orosz létezett. Az egyik a népi tapasztalat, ama józan paraszti ész szintjén, a másik historikusabb-szellemibb, ha úgy tetszik, „értelmiségi” megközelítésben. Az össznépi élmények 1944–45-öt – előzményeit és következményeit –, a 48–49-es hagyományt és 56 emlékeit egyaránt jelentették, összeolvadva a málenkij rabóttal, a tízezerszám megerőszakolt nőkkel, a gátlástalan zabrálással – vagy éppen a két röpké orosz felszólító mondatokkal, amit korra, nemre és foglalkozásra való tekintet nélkül a Kárpát-medence minden magyar lakója ismert: jobtvojmáty és davaj csaszi... A másik, kisebb részben családi elbeszélésekre, itt-ott személyes emlékekre épült, nagyobb részben szellemi-kulturális produktumok hatására többé-kevésbé a nagy orosz lélekről és a grandiózus orosz kultúráról szólt, együttérzéssel és némi differenciálásra törekvéssel. Olyaténképpen, hogy persze, persze, megszállók és menjenek innét a francba, de azért az irodalmuk, a zenéjük, a kultúrájuk, no meg a nép legalábbis ellentmondásos lelki arca, satöbbi, satöbbi.

Természetesen a jelenség távolról sem intézhető el ily felszínes, a mélyebb igazságtartalmakat csak vázlatosan tükröző közelítéssel. A vizsgálódást sokkal messzebből kell kezdeni.

Ha vesszük, hogy a szovjet hódoltság teljes időtartama – mindent hozzászámítva – nem teszi ki a török megszállás idejének még a harmadát sem, nem is beszélve a német alávetettségben eltelt évszázadokról: döbbenetes hatásról kell beszéljünk. Igaz, távolinak tűnik már a „ne higgy magyar a németnek” komor figyelmeztetése meg az „eb ura fakó” labancellenes daca, nem beszélve a török maradványokról a mai nagy barátkozás idején („dzsere madzsar testver”, visszhangozza az isztambuli bazár – meg az egész oszmán nyelv- és érdekeltségterület –, imádjuk a kávé, Gül Baba a krumplics meg a türbe, rossz szomszédság, török átok; nagyjából ennyi) vagy éppen a k.u.k. és Habsburg-nosztalgiaikról, wiener walzer és Ottó főherceg, Sissi- és Ottó-kultusz és egyebek. Csakhogy: igencsak elgondolkodtató, mi és hogyan és mennyire marad meg, égetődik egy

DOMONKOS LÁSZLÓ (1951) író, közíró, esszéista. A RETÖRKI munkatársa.

nemzet zsigereibe olyan idegen megszállás nyomán, amely történelmi léptékekkel mérve szinte csak percekig tartott, intenzitásában akármennyire brutális, életforma- és életvitel-felforgató volt is. És amely alig évtized múltán világraszóló forradalom kirobbantására hagyta alkalmasnak a nemzet életerejét, és csak 56 vérbeköpulése után lett igazán lélekölő, de azt is alig három évtizedig bírta. (Igaz, az utóhatásokkal keményen kell küszködnünk még egy darabig.) Mindenesetre nem volt, nem is lehetett érkezése arra, hogy generációk hosszú sorát „pogány”- vagy Habsburg-mintájú billogokkal ragassza fel, torzítsa el. Évszázadainkat szörnyűséges módon beárnyékoló-kitöltő hódoltságaink között, mondjuk ki végre, a kommunizmussal összeforrott orosz volt a leginkább epizódyszerű, legillanékonyabb, minden látványos destruktivitása, irtózatos rombolása ellenére hosszabb távon talán a legkevésbé végzetes, önmagunkat belőle – viszonylagosan persze! – a legkönnyebben kioldozható. (A kilencvenes évek első felében született gyermekeink a legteljesebb ártatlansággal, abszolút érintetlenségben csodálkoznak rá a Rákosi- és Kádár-féle szovjetvilág nem egy és nem két rekvizítumára, a gyűlölt kötelező orosz nyelv vagy a sztálini rémuralom tökéletesen közömbös számukra – az adott körülmények között hasonlót el lehetett vajon mondani a török másfélszáz évet vagy pláne a Habsburg-századokat közvetlenül követő új nemzedékről...?) Akkor mitől van – és meg is volt már igen régóta – a magyarságban az oroszokkal szemben ez a páratlanul ambivalens attitűd? Ami csúcsformáját ugyan 1945 és 1990 között érte el, de korábban, a már emlegetett 1849-es családi és első világháborús nagyapa-elbeszélések tradícióvilága alapján is létezett, 1990 után, immáron negyedszázada pedig a közvetlen közelmúlt és a jelen hétköznapjaiban élt és él makacsul tovább? Az utóbbi másfél esztendő ukrán-krími-Putyin-hisztériás idejében pláne, mindezt megújult erővel a köztudatba dobva.

*

Nyitánynak egy gyermekkori emlék: egy-két évvel lehattunk a forradalom és szabadságharc eltiprása után, hat-hét éves srácként játszadoztam egy dzsippel, melynek oldalát piros-fehér-zöld sáv díszítette, benne a közepén nagy ötágú vörös csillaggal. Az egyik vendég bácsinak feltűnt az ábra, megjegyzett valami olyasmit, hogy „de ott van benne a vörös csillag, az a baj”, mire a felnőttek szinte egyszerre kezdtek beszélni, én meg a nagy és indulatos hangzavarból csak édesanyám csöndbe fúló, végső, szomorkás mondatára emlékszem: „jól van, no, hát azért az orosz is ember...” És ami ellenpontként fölsejlik a túloldalon: képzeljük el, hogy az Úr 1839. esztendejében, a hagyományos francia–orosz barátság jegyében Oroszthonba látogat egy Astolphe de Custine nevű francia márki. Természetesen könyvet ír tapasztalatairól, ám szállóigévé egyetlen – még a talán legnagyobb Dosztojevskij által is idézett – mondása vált. A következő: „Kaparj meg egy orosz, és kilátszik alóla a tatár.”

*

Ellenpontra újabb ellenpont – 56-os adoma: a harcra kész tank előtt elkésett idős néni siet kis cekkerével hazafelé a néptelen, kihalt utcán. Hirtelen felnyílik az egyik harckocsi teteje, odakiabálnak neki: siess, bábuska, siess...! És gálánsan megvárják, míg a mama eltipeg az útból, majd a lövegtorony elfordul, és higgadtan rommá lövi a szemközti házat, ahol úgy lehet, tíz ilyen bábuska remeg a pincében, miközben fejükre omlik három-négy emelet...

A fenti két sarokkő az, melyek között az oroszok megítélésének súlyos és kínzó kérdésköre feszül, az édesanyák legbelső emberségsóhajától a hétköznapi gyakorlat tatárjárást megélő, kezet ökölbe rántó indulatáig. Krisztusi–Miskin hercegi szeretet és sátáni gonoszság, megindító humánus és ősemberi barbárság. Kisgyerekeknek adott ajándékok és tíz-tizenkét katona állatias erőszaktele egyetlen nőn, tizenhárom éves vagy hetven, egyremegy. A legdurvább embertelenség érzéketlen-vérgőzös realitásának és a legvadabb romantika fekete-fehér szélsőségeinek látványos érvényesülése. A legmagasabbrendű emberi szellem és a lemeztelenedett, zsigeri baromösztön. Egymás mellett, párhuzamosan. Rémes szövetségben, elképesztő, hihetetlen, szorosan összefonódott koalícióban. A lelkesült csodálatra tenger szenvedést zúdítva. Röpke néhány évtized alatt is századokra elegendőt.

*

Hogy egy népet megérthessünk, vagy hogy erre legalább szerény érdemi kísérletet tegyünk: az önismeret csálthatatlanságához és kíméletlen őszinteségéhez kell fordulnunk. Magukhoz az oroszokhoz. Az igazán érett, az egyetemes emberi kultúra óriási produktumaihoz szinte pazarló bőkezűséggel hozzájáruló, nagymúltú nációk soha nincsenek híján a könyörtelen önvizsgálatnak, a gyakran még az öniróniától sem mentes, igézően szép és lenyűgözően nagyvonalú önarcképeknek. (A legjobb zsidó vicceket tudvalevően a zsidók találják ki, az angolokat saját maguknál könyörtelenebbül még soha senki nem figurázta ki – és így tovább.)

„Kell-e nekünk Európa?” – teszi fel a kérdést Dosztojevszkij, amire mi legföljebb a viszonylag jóindulatú „igen is meg nem is”-sel válaszolhatnánk, rosszindulatúbban meg úgy, hogy „nem nagyon”. Fjodor Mihajlovics egészen másként közelít: „Európában kalandozó barbároknak tartanak bennünket, akik örülünk, ha valamit valahol lerombolhatunk... a pusztítás látványában kedvüket lelő vad törzsek vagyunk, vademberek hordája.” A nemrégiben újrafelfedezett nagy filozófus, Nyikolaj Bergyajev, akit Gombos Gyula a *Húsz év után*ban a XX. század egyik legnagyobb orosz elméjének nevezett, azt írja: „Az orosz szélsőségekre hajló nép, amelyben az ellentétek egyesülnek... Meg lehet ígézni és kétségbe lehet ejteni ezt a népet, mindig lehet várni tőle valami meglepetést, a végsőkig képes az erős szeretetre éppúgy, mint az erős gyűlöletre, felkeltve Európa népeiben a nyugtalanságot.” (Látjuk: a lengyelekben ez oly erős, hogy sok évszázados – a mi históriánknál összehasonlíthatatlanul „oroszfóbiasabb” – közös történelmük tragikus tapasztalategyüttese még az ezeréves-hagyomá-

nyos, nagy magyar–lengyel barátságon is jócskán képes „ütni”, főleg – és például – ha a 2015. február 17-ei budapesti Putyin-látogatás vonatkozó következményeire gondolunk.) Gombos Gyula Bergyajevet ismertetve kifejti: az európai népek közt egy sincs, melyben a vallásos igény annyira nemzeti lett volna, s a nemzeti annyira vallásos, mint az orosz; s egy sincs, amely ebben annyira emlékeztetne az Ótestamentum népére. A keresztény történelemezsmét „mindig az ortodox egyház képviselte a legradikálisabb formájában: az utolsó ítélet, az Isten Országának eljövetele... ennek lecsapódása a néplélekben: a világvégehangulat, valami katasztrófa várása s ezzel összefüggésben az Antikrisztus megjelenése – e hiedelmek sehol sem voltak oly elterjedtek s oly makacsul vissza-visszatérők, mint az orosz nép körében.” Gombos Bergyajev nyomán felidézi a talán leghátborzongatóbbat: az ún. Harmadik Róma eszméjét – a második: Bizánc, a harmadik – hát persze – Moszkva, „és nem lesz több”. Az orosz lélek jellemzői, a végtelenségre való hajlam, a szélsőségek közti hanyódás, a készletetés arra, hogy a mindenkori jelent fenntartás nélkül elutasítsa: az e támpillérekre épülő lelkület alakította át a nyugati felvilágosodást tipikus, a klasszikus orosz irodalomból oly jól ismert nihilizmussá. A sajátos orosz messianizmus pedig valamiféle kettős végtelenségbe torkollt: lerombolni mindenestől mindent, hogy helyébe gyökeresen újat teremtsen – s ennek fejében, ahogyan Belinszkij, a nihilizmus egyik atyja hangoztatta, hajlandó az emberiség egyik felének fejét venni abban a reményben, hogy a másik felét boldoggá teheti. „E kettős végtelenség az, ami az orosz nihilizmusban igazán orosz”, summáz Gombos. Bergyajev pedig könyvek sorát írta annak felmutatására, miként költött át ez az orosz nihilizmus a bolsevizmusba. Bolsevizmus és orosz lélekfogékony-ság: egymást feltételező tényezők, és ezt az oroszok mindenkinél jobban tudják. Bergyajev gondolatait mintegy kiteljesíti és „korszerűsíti” Szolzsenyicin, aki szerint az orosz jellem nagyon is változékony: „sokan észlelték az orosz jellem hirtelen történt, veszélyes váltásait”. Segítségül hívja a XVIII. századból Alekszej Petrovics Besztuzsev-Rjumin grófot, egykori kancellárt, Erzsébet cárnő bizalmasát, aki úgy fogalmazott, hogy az orosz nép képes az első indíttatásra bármit elkezdeni, de aztán, ha ez a pillanat elmúlik, teljes engedelmességre vált. Az eszerint csak látszólag konstans és változatlan orosz karakter éppen a tartós elnyomatás és sanyargatás következtében aztán olyan drasztikusan kényszerű változássorozaton esett át, hogy legjobbjai szerint akár az egészen sötét diagnózisok és előrejelzések is megvalósulhattak: Szolzsenyicin idézi például Konsztyantin Leontyevet 1891-ből, aki szerint „az orosz nép iszákos, hazudós, becstelen, harminc év alatt már megszokta a szükségtelen konokságot és a kárát okozó követeléseket” – és aki megjósolta, hogy ha ez így megy tovább, az orosz nép „alig fél évszázad leforgása alatt istenhordozó népből lassanként, anélkül, hogy észrevenné, istentagadó néppé válik”. „Jóslata idejekorán beteljesedett”, fűzi hozzá szomorúan Szolzsenyicin, később pedig keserűen kijelenti: „odaig jutottunk, hogy az orosz szó már-már morális tiltás alá került, pimasz kihívásnak számít”. Tegyük hozzá: ezen a ponton már alighanem a nagy író

számított jósnak – jövőbe látása, máig hatoló, szinte profetikus megállapítása egyenesen dermesztő.

*

Dosztojevszkijnél minden második utcasarkon egy felpofozott aggastyán üvölt – Szerb Antal szellemes összegzése tökéletesen rávilágít az orosz irodalmi vetületeinek középponti elemére. Goncsarov Oblomovja, a híres orosz felesleges ember alakja éppúgy ebbe a világba tartozik, mint Turgenyev fehér törzsű nyírfái vagy Csehovnak a revolvert az uborkásüvegbe hajító Ivanovja. Igazából erre a jelenségre illik a más összefüggésekben gyakran idézett, már-már literátus közhelyszámba menő Dosztojevszkij-idézet, miszerint mindnyájan Gogol Köpönyegéből bújtunk ki. Gogol köpönyegére és a klasszikus orosz irodalom egész univerzumára, páratlan gazdasága és sokszínűsége dacára, végső soron Dosztojevszkij másik Szerb Antal-i jellemzése érvényes: „ebben a világban, ahová most lépünk, az emberek sosem alszanak... Éjszaka magányosan járkálnak fel s alá nagy gondolataik közt, vagy együtt ülnek, mérhetetlen sok teát isznak, és beszélnek, beszélnek, lázasan, önellenőrzés nélkül, mint aki tudja, hogy perceit megszámlálták, és mindent, mindent el kell mondania. Lázás és irreális légkörben élnek Moszkvában vagy a ködös Pétervárott, amely Dosztojevszkij szerint egy szép nap el fog tűnni a köddel együtt.”

Alighanem az oroszoknál igaz leginkább, hogy az irodalom visszavág: a kiváló, a Gulagot megjárt lengyel író, Gustaw Herling-Grudzinski számol be arról, hogy egy moszkvai nyomda 1918 második felében (hej, micsoda időben...!) megkapta annak a konferenciának a kéziratot anyagát, melyet tizenegy kiemelkedő orosz író, esszéista, publicista, gondolkodó részvételével rendeztek a közelmúltban. A kötet természetesen nem jelenhetett meg – már akkor sem! –, de 1921-re, a polgárháború zűrzavarában, néhány bátor és kezdeményezőkésszedő és nyomdász jóvoltából néhány példány elkészült belőle, egy-kettő külföldre is eljutott – majdnem pontosan fél évszázad múlva, 1967-ben publikálták először nyomtatásban egy párizsi emigráns kiadó jóvoltából. Grudzinski elmondja: *A mélységből* (Iz glubini) című kötet a maga nemében páratlan mű, még senki sem tárta fel ilyen alaposan és ilyen mélységben az orosz lélek azon sajátosságait és az ezekből következő kényszerpályákat, amelyek a bolsevikok hatalomra kerüléséhez vezettek. A szerzők démonokról beszélnek, váltig élő gogoli figurákról, csinovnyikokról és holt lelkekről, arról, hogy az apokaliptikus Gonosz kísért folyamatosan, évtizedek hosszú során át Oroszthonban, Tolsztojnál találkozik az orosz moralizmus a nihilizmussal, utóbbi valláserkölcsi igazolást kap, és innen már rövid és egyenes az út 1917-ig és tovább. Gogol az abszolút gonosz költőjeként készíti elő az utat a bolsevizmusra hangolódás irányába, Tolsztoj pedig szélsőséges anarchista-ként, mindenfajta államiság ellenségeként morális reflexiójával megmértelyezte az orosz embert ugyanezzel a végeredménnyel. Az orosz „forradalom” e démonai azóta is kísértenek, írja Herling-Grudzinski: megidézi a Zamjatyin által megalkotott *morbus russica-*

fogalmat (kiegészíthetjük a kései utóddal, Alekszandr Zinovjev *homo sovieticusával*), és utal a hat évre elítélt író, Jurij Galanszkov Solohovnak írott levelére: „Földalatti író vagyok, ezen... az élet földalatti dimenzióját értem.” Sztavrogintól és Miskin hercegtől így érkezünk el Brezsnyevig és Andropovig. Le kell vonnunk a következtetést: az irodalom, művelőinek jobb szándéka és meggyőződése ellenére, jó darabig belebonyolódott a bolsevik hatalom messianizmusának ördögi hálójába, igazolást várva és remélve, mert azt akart (volna). Nemsokára azután, mint a nagy és vérbeli irodalmak, az angoltól a magyarig: osztozott népe-nemzete sorsában. Izzó vassal égették ki az orosz forradalmiság dosztojevszkiji dialektikáját és a tolsztoji morális reflexiókat, mondja Grudzinski, a nihilista oroszokat acélos szovjet emberekké kovácsolták, a felesleges embereket a Komszomol fegyelmezett alakulataiba és a lágerszigetvilág rengetegébe terelték. Mindazok, akik valami módon ellenszegülni vagy akár helytelenül gondolkodni próbáltak, változatos végzetformák között válogathattak: Jeszenyin és/vagy Majakovszkij, Babel és/vagy Paszternak, Gorkij és/vagy Bulgakov, i tak dalse, tavarissi. Közben az orosz forradalom 17-18-as démonai makacsul kísértettek, és midőn Szolzsenyicin és/vagy Bukovszkij kiért nyugatra, közvetlen, kézzel fogható valósággá vált, amit még 1966-ban a *Fenyiksz* című szamizdatban fiatal orosz értelmiségiek vallottak: „tudjuk, hogy van valami az emberben, ami erősebb a megszokássá vált engedelmességnél. Ez pedig az igazság és a testvériség utáni örök emberi vágy.”

Nagyjából ezen a ponton kezdetünk közelíteni az oroszokhoz. Úgy is mondhatjuk: innentől szaporázhatjuk meg lépteinket feléjük.

*

Bár a rendszerváltás óta egyszer újra kiadták (Szeged, 1990, Universum): Prohászka Lajos *A vándor és a bujdosó* című – merem kimondani – alapműve váltig a szinte teljes ismeretlenség baljós homályában rejtőzik. (Istenem, mennyire indokolt volt, hogy – emlékszem – annak idején Csoóri Sándor mily kitörő örömmel fogadta az újrakiadást.) Prohászka alighanem a korszerű és izgalmas, történelmi, társadalmi, pszichológiai, sőt, szociológiai ismereteken alapuló nemzetkarakterológiát teremtette meg, méltatlanul elfeled(tet)ett, nagy munkája igen hosszú időre alapul szolgálhat a német, az angol vagy akár a magyar lélek mélyebb és elfogulatlanabb megismeréséhez és megismertetéséhez. (A címbéli vándor a németekre, a bujdosó a magyarságra utal.) Az oroszokról egyebek között ez olvasható: „Az orosz állandóan különvállik Európától. Bábeli torony-nak, az Antikrisztus művének tekinti és végső ítéletnapjára sóvárog. Ebben a merőben tagadó állásfoglalásban gyökerezik... alapélménye: a büntudat... Az orosz lélek büntudata: kollektív büntudat. Valahonnan sötét, gomolygó mélységekből tör elő, ahol alany és tárgy tompán és formátlanul szunnyad egymás mellett, és ahol mindenkinek felelősek mindenkéért. Ebből a kollektív büntudatból és felelősségből válik érthetővé, hogy kifejezése, az áldozat is kollektív jellegű. Az orosz közösség önmaga feláldozásával akarja megváltani az egész emberi-

séget, s mint ahogy az alapélményben, úgy itt is az áldozat alanya és a tárgy megkülönböztetlenül egymásba folyik.” Szolzsenyicin az orosz jellem egyik legnagyobb rejtélyének nevezi, hogy miként hajtotta – hajthatta – végre az orosz nép a második világháború alatti „világtörténelmi és egyetemes jelentőségű hőstettét”? Hiszen, valóban, „milliók estek a megtorlások áldozatául, éltek állandó félelemben... miközben az akkori lakosság közel fele még emlékezett a forradalom előtti jobb életre, és teljes valójában érzékelhette a cserébe kapott szocialista nyomort. Mi volt az, ami mégis őszintén arra indította a néptömegeket, hogy életükkel fizessenek ezért a kemény-kérges létezésért? (Még a lágerekből is számos fogoly jelentkezett a frontra.)” Íme a lehetséges magyarázat, Prohászka-nál. (Meglehet, az egész második világháborús népi orosz-kép egészére vonatkozóan is.) Főleg, ha Prohászka további, logikus magyarázatára is figyelünk: „Ezért erőszakos az orosz, az elképzelt legnagyobb mértékben. Nem ismerve különbséget az Én és a Te között, nem is törődik más akaratával, hanem kíméletlenül keresztülgázol rajta, sőt ha a felkínált áldozatát nem fogadják el, a büntől sem retten vissza.” A tipikusan orosz küldetéstudat tehát elképesztő mértékben hajlik arra, hogy minden lehetséges szellemi teljesítményt a missziós propaganda általa szentnek tartott céljaira használjon fel – íme, a szívvel-lélekkel vállalt agitprop mélyebb, lélektani természetű magyarázata... És itt látható a – nem is akármekkora – szakadék a csatlóssá vált országokat Ázsiába áttolni akaró helytartók alávalósága és a történelmi meghatározottságú nemzetkarakter között.

*

Sok apró részletre nem figyelünk kellőképpen. Például a nőkre, ami eleve öreg hiba. Krenner Miklós, a két háború közötti Spectator az aradi nőkről írja, olyan egyetemes hatásuk volt, hogy még a városatyákat is nevelték. Az orosz nőktől, gyanítom, többet lehetne tanulni, mint gondolnánk. És egyáltalán nem csak az irodalomból. Koestler Nagyvezsdája vagy Rózsás János Duszja nővére nem regényalakok, hanem hús-vér figurák, ebbéli minőségükben oly vonzók és elevenek. Ez pedig döntő különbség. Döbrentei Kornél a *Vitézeknek való dévaj balladákban* írja, a nők jobban tudják, mi a jó nekünk – megbízható tanúk szerint a gyakorlatban ezt alighanem az orosz nők képviselhetik leghitelesebben. És az emberi példák mellett persze nem figyelünk a közelmúltra sem, a húszegynéhány éve történtek lassacskán alig tűnnek közelebbinek, mint a madéfalvi veszedelem vagy Eger várának ostroma. (Csak éppen ezeknél jóval kevésbé ismertek, agyonhallgatottabbak.)

Például 1992. november 11-e. Budapest, Parlament. A magyarországi látogatáson tartózkodó Borisz Nyikolajevics Jelcin orosz elnök beszél. Nem akárkikhez és nem akármiről. Az a nap, az a dátum, vegyük tudomásul végre: történelmi.

„1956 tragédiája a szovjet rendszer lemoshatatlan szégyenfoltja marad örök-ké” – ezt a mondatot még a szabadságharc vérbeköpiülésének évszázadában, a történetek után alig 36 évvel mondja egy orosz ember. Aki történetesen Oroszország vezetője, első embere. És mondja ezt a magyarok fővárosában, annak is

kellős közepén, a magyar államiság jelképes-csodás épületében, ugyanott, ahonnan majdnem napra pontosan 36 évvel azelőtt azt ismételtette a rádió, hogy hajnalban a szovjet csapatok megtámadták fővárosunkat azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar demokratikus kormányt, és csapataink harcban állnak, és segítsetek, segítsetek, segítsetek. És a gyönyörű folyosókon végigcsörtető, nagyobbreszt valóban ázsiai, állig felfegyverzett újtatórok között egy nagy ember, bizonyos Bibó István magányos gépelésének kattogása válaszolt a kint a téren csikorgó harckocsiknak mindent elsöprő erővel: a mesebeli hőroszok valóságleckéje. Igen, ugyanebben az épületben, ugyanitt mondja ez az elnök: Budapest utcáit szovjet tankok szabdalták, és ekkor az emberiség leckét kapott abból, hogy a totalitarizmus, a zsarnokság soha nem marad meg egy ország határain belül. És hozzáteszi: „keserű az a tudat, hogy a Kreml vezetőinek parancsára orosz katonákat rángattak bele a tragikus eseményekbe. A nemzeti felkelés azonban nem volt hiábavaló. Megmutatta: egy egész nép felismerte: nincs jövője, ha a kommunista diktátoroktól nem szabadul meg... Azonban a kommunizmus örökre véget ért, és soha nem is tér vissza.” A magyarság pedig bocsásson meg az ellene vétkezőknek... Korábbi elnyomó hatalom alig három és fél évtizeddel szörnyű bünténye után így még nem követte meg a magyar népet, Szent István és Kossuth Lajos nemzetét. Nem tudok róla, hogy a török (oszmán) birodalom madsar-testverező mai jogutódja(i) vagy az agyonsztárolt-irigyelt-túlidealizált „sógornak” méltatlanul előléptetett, Habsburg-államot követő osztrákok tettek volna hasonlót.

*

A hétköznapiok látszólag csip-csup eseményei megint csak csalóka játékot űznek velünk. Szellemi nevelőapám mesélte, valamikor a hetvenes években orosz szakos feleségéhez Moszkvába kiutazván, ama nevezetes Krásznájá Plóságyn álltak hosszasan sorba a mávzoló Lényina előtt, hogy láthassák istenség-Iljics bebalzsamozott tetemét. Az idő múlt, a hideg nagy volt, arra rezzenetek fel, hogy az őrt álló katona barbár módon artikulátlanul üvölt és mutogat, egyenesen szellemi nevelőapámnak célozva. Mit akar ez, kérdez(het)te, nehezen leplezett idegességgel. Igazítsd meg a kalapod, tolmácsolt a feleség. Hogy az a jó ázsiai édesanyád...

A példázat egyértelmű. Az oltáriszentség előtt hanyagul megjelenő és fegyelmeztelenkedő halandónak szigor és fegyelmezés jár – ily történet(ek) után lehet-e csodálni, hogy e sorok írója nagyjából azokban az években, első-másod éves egyetemista lévén, udvarukban összetalálkozván egy a kútról vizet kérő orosz kiskatonával, a gazda fölényes utálatával vágja oda: nyema voda, nyema voda – és már mutatja is kíméletlenül az utat kifelé, az utcai kapu irányába... (Büszkén, az eb ura fakó, Ugoicsa non coronat aktuális hazafiúi öntudatával újságoltam kemény kiállásomat a haza, az eltiport nemzeti függetlenség ügyének védelmében – majd kissé leforrázva gondolkodtam el az egyik reakción: ugyan, kiskomám... vizet kell adni nekik. Persze. Aztán, ha lehet és kell, majd

újra lövünk rájuk, hogy takarodjanak innen haza a francba, de addig... kell vizet adni nekik.)

A példázatok sokasodnak. Emlékszem, mekkora hatással volt rám, midőn először hallottam az 56-os viccet, hogy végül is hogyan tudták ledönteni Sztálin szobrát? Letettek elé egypár órát, azokért lehajolt... Aztán idővel magam is elcsodálkoztam, mennyivel jobban kezdett tetszeni egy másik: kisfiú megszólít egy idősebb urat, bácsi kérem, legyen szíves odavinni ezt a termosz teát annak az orosz katonának. Miért nem viszed oda te? Mert tőlem fél...

Amikor Sára Sándornak köszönhetően életemben először eljuthattam a Nagy Földre – már 1998-at írtunk, majdnem évtizede új barátját szántott az eke errefelé is –, a legmaradandóbb élményt (megint csak az orosz nők!) egy közép-korú, aprócska asszony jelentette. Jártuk, járogattuk a hadisírgondozó intézet fényes magyar tisztjeivel a 2. magyar hadsereg egykori doni arcvonalát, a stáb dermedten állt a mezőn, ahol elmondták, több tízezer magyar katona csontjai vannak alattunk a földben – így kerültünk Bolgyirevkába is, úgy tíz kilométerre az odahaza (számtalan) kanyarjáról ismert, most már valóban újra csendes Dontól. Alig egy esztendeje, 1997. július 20-án itt avatta föl Csoóri Sándor Törő György szekszárdi fafaragó doni hőseink előtt tisztelgő emlékművét – a művész alkotása hatalmas kaput formáz, erdélyi székelykapu-stílusban (éveken át gyűjtögette hozzá a magyarul Kárpát-medencei tájak motívumait, a sírkertet a mágikus hét számot felmutató hét kopjafa övezi ősi magyar jelképekkel, a Nappal, a Holddal, a Földanyával, a vízzel, a búzakalással, középen a címer hármas halmából kinyúló, négyméteres kopjafa, csúcsán a sisak a figyelőállásban várakozó, harcra kész örök magyar katonát szimbolizálja – az emlékhely felülről a Szent Korona sziluettjét rajzolja ki, az alapanyag tölgy: a férfias erő jelképe). Ennél a – példásan rendben tartott, őrzött – emlékműnél jött elénk az asszony, miután tisztjeink Erdős László ezredessel az élen szoborként tiszteltek a Himnusz hangjaira az elesettek emléke előtt. A kistermetű, még mindig jóalakú asszonyka (haja kontyban, mint a filmekből ismert minden orosz nőnél) szabályosan jelentett az ezredes úrnak: Bolgyirevka polgármestereként beszámolt arról, mi történt az emlékmű felavatása óta, hogyan, miként vigyázzák-ápolják a létesítményt, beinvitált kicsinyke, szegényes irodájába (természetesen vodka és „zakuszka”) – és már mesélt. Ő mesélt, a tolmács dolgozott, mi meg hallgattunk, egyre megilletődöttebben. Valentyina Ivanovna Csesznakova beszélt a családjáról, arról, hogy anyaként mit kellett és kell átélnie a múlt és a jelen orosz világában, és mintegy mellékesen, orosz női és anyai mivoltának magától értetődőségével tette hozzá: pontosan tudja, mit is jelent egy országnak, ha messze távolban elesett katonafiaira kell emlékeznie, hasztalanul várakozó gyerekeket meg szerelmeseket emleget, történeteket mond el, mintha száz éve ismernék egymást. Kicsit szomorú mosolygós, készséges-kedves, halk szavú és természetes. Minden mozdulatán, minden rezdülésén látni: szó sincs semmiféle protokolláris-álságos, megjátszott, udvariaskodó „átélésről”. A legteljesebb és legvalóságosabb, szívmengetően emberi azonosulás a kedves arcon, a hang-

súlyokban, a gesztikuláción. Mindenütt. Mikor elkészönünk, a vagy két fejfel magasabb, daliás-díszegyenruhás ezredes olyan mély spanyol grandezzával csokol neki kezet, hogy az ösztönösen úrias, utánozhatatlan, szinte szégyenlős gyorsaságú mozdulatától összerezzenünk. Azután kifelé menet szinte dübörögnek lépteink alatt a jellegzetes orosz falépcsők.

*

Poljakov, avagy az újjászületés – szívem szerint ez a címlet adnám a most következő gondolatfutam-kísérletnek, ha nem tartanék attól, hogy az efféle alcím mindig félreérthető és -magyarázható. Az értelmezés nehézségeit fokozni látszik, hogy a Bethlen Gábor Alapítvány, több évtizedes fennállása óta először, 2012. november 2-án az igen rangos Bethlen-díjat orosz írónak adományozta. A patinás-rangos *Lityeratur'naja Gazeta* főszerkesztője, az 58 éves Jurij Poljakov személye nemcsak megütközést-csodálkozást, de egész kérdésözönt is kiváltott, hadd tolmácsoljam-summázzam a leglényegesebbet: a klasszikus-hatalmas orosz irodalmi fénykor és a kommunizmus évtizedeinek balsorsú nagyjai – Ahmatovától, Bulgakovtól Szolzsenyicinig – után vajon a mát, a jelen tollforgatóit hogyan, minek alapján minősítsük? Hiszen a Szovjetunió széthullását követően a közhiedelem szerint a vadkapitalizmus anarchisztikus zűrzavarába süllyedt az orosz világ – ennek színvonalas, a rendkívüli mércét állító orosz hagyományok szintjéhez méltó tükröztetéséhez egyáltalán megérett-e már az idő? S a tárgyilagos, higgadt, kellőképpen távolságtartó ítékezésre vajon? Nem túl nagy a káosz, nem túl zavaró a környező feltételrendszer, nem lehetetlenítik el az adott társadalmi-gazdasági-politikai körülmények a szó valódi értelmében nagyrealista, meggyőző érvényű, magas esztétikai nívón álló, szuggesztív, magával ragadó irodalmi szintézist?

A kérdéshalmaz természetesen maximálisan indokolt. Poljakov két magyarul megjelent regénye, a *Gödölye tejben* és a *Szökni szeretnék* viszont faktum. A kételeyeket örömtelien cáfoló válaszok, az orosz irodalmi újjászületés faktumai. Emlekszem, micsoda borzongató örömet éreztem, amikor 2012 végén előbb az utóbbit, majd a kilencvenes évek közepén írott *Gödölye tejbent* olvastam: olyasféle pezsdító ujjongásféle volt ez, ami 28-30 éves korom táján az *Iskola a határon* vagy ami vagy tíz-tizenkét évvel később *A Musza Dagh negyven napja* olvasása közben kerített hatalmába. A hatásmechanizmus természetrajzának akár csak viszonylagos ismeretében viszont ily módon kijelenthető: ez a érzemény- és benyomáshalmaz a rendkívüli írói teljesítmény egyik legbiztosabb mérőónja. Poljakov a nagy varázslók közé tartozik: akárcsak Bulgakov *A Mester és Margarita* legelső lapjaitól kezdődően, igéző literátus-cipollai hatalmának bűvkörében ejt foglyul, hogy aztán ne eressen a legutolsó oldalig, miközben gyakran afféle igen-igen jóleső intellektuális elnyújtózásban részeltet, hogy a csontjaink-üzületeink ropognak belé, a megfeszülő és elernyedő izmok játéka kifejezetten kellemetes, lelkesültségünk meg nőttön-nő, mint gomba az esőben. Az ember otthon érezheti magát a *Gödölye* olvasása közben, írja Bíró Zoltán. Igen, mert

a rendszerváltozás Oroszországban Magyarországhoz kísértetiesen hasonló – ha nem éppen teljességgel azonos – anomáliái a sziporkázóan szellemes, hallatlanul ötletgazdag, fordulatos és olvasmányos, egyszerre Ilf-Petrov és Bulgakov módszereit idéző alkotásban nagyon szuggesztíven-realisztikusan, érzékletesen kerülnek elénk. (A glasznosztj és a peresztrojka idején, a nyolcvanas évek végén játszódó történetben fogadást kötnek: akárkiből lehet híres író csinálni. Akár egy félanalabétából is, csak megfelelő mennyiségű üres lapot kell gondosan bekötni egy mappába, s a megfelelő körökben el kell terjeszteni, hogy zseni született – a mappát majd senki sem nyitja ki, a mű senkit sem érdekel, fő az új szupersztár, mai szóval a celeb. Innen indulnak a bonyodalmak.) Ismerős história és közeg, nemdebár? És ugyan miért ne vonzódnánk – vonzódnánk – ahhoz, ami a mi elmúlt negyedszázadunkra így és ennyire rímel, szinte kínos pontossággal? Végére is hasonló a hasonlót vonzza, úgy is fordítják, hasonló a hasonlónak örül. Akkor...? Ráadásul a *Szökni szeretnék*ben Poljakov tovább csavarja mindent látó nagyítóját: a nőfaló Oleg Basmakov mindenáron szökni szeretne otthonról, csomagolás közben elpereg előtte egész addigi élete: az orosz valóság-világegyetem utolsó harminc éve a hatvanas évek közepétől a kilencvenes évek közepéig. Egyszerre áll előttünk gigantikus kor- és társadalomrajz, olykor groteszkbe hajló családregevényféle és a férfitermészet nem akármilyen, komoly és hiteles diagnózisát nyújtó lélektani remeklés. A már megszokott humorral, fordulatos cselekményszövéssel, rendkívüli olvasmányossággal, jó néhány, kimondottan elegáns, „brillírozó” írói megoldással, írástechnikai-metodikai bravúrral. Valószínűleg nem túlzás a Goretity József nagyszerű fordításában napvilágot látott Poljakov-művek magyar kiadójának ajánlása, miszerint feltehetően a XX. század legvégének legjobb orosz irodalmi alkotásait jelentik szerzőnk művei.

Ha újjászületést emlegettünk Poljakov kapcsán, talán már sejthető, hogy esetében az irodalom, sőt a kultúra jelenségeinél jóval többről, másról is szó van. A klasszikus orosz irodalom, Turgyev vagy Tolsztoj csodáloinak „ámbár”-jaitól és „bezzeg”-jeitől, vagyis fenntartásaitól, mesterséges és idejétmúlt antinómiáitól el kell jutni a Szovjetunió súlyos és nyomasztó mammutdémonától, gólemszerű kísértetétől megszabadult magyar ember feltétel nélküli szeretetéig a jelen és a közelmúlt nagy orosz produktumai és ezeken keresztül egy elképzelhetetlenül-hihetetlenül sokat szenvedett nép iránt. Poljakov kiváló munkáinak nemcsak hogy a világon semmi köze a megkapart orosz alól fenyegető vigyorral előbukkanó tatár rémképéhez, de azt is segítenek belátni – hogy talán nem is igazán tatár bűjt meg az orosz bőr alatt. A tatár – amely először is nem is tatár volt, tudjuk (tisztelet a Sztálin által elűzött-majdnem kiirtott krími tatároknak, például), hanem mongol –: Ázsiát jelképezte, azt a barbár, pusztító, leigázó Ázsiát, ahová a gyalázatos szovjet birodalmi imperializmus helytartói próbáltak áttolni bennünket (az ő sztálini Ázsiájukba és nem a hasonlóképpen nagy kínai vagy arab kultúra Ázsiájába!). Az oroszok és Oroszország viszont: legalábbis Eurázsia, ők maguk is eurázsiaiak vallják magukat, egyre öntuda-

tosabban. Nem árt ezt nemcsak megjegyezni, de át is élni: az a nemzet, amely Szolzsenyicint és Puskint, Poljakovot és Dosztojevszkijt, Bulgakovot és Csehovot (meg a többit és persze nemcsak írókat) adta a világnak, felül képes emelkedni a tömeggyilkos grúz banditát követő Hruscsov, Brezsnyev vagy Andropov hordalék-mindenségén. Nem tatár. És igazán nem is volt az sohasem.

Még 1937-ben, 1945-ben vagy 1956-ban sem.

*

A nyugati, elsősorban az amerikai ostobaság határtalan. A hetvenes évek legvégén, az enyhülésőrület idején, midőn a Szovjetunió a bamba-báva Nyugat szemé láttára megszállta és módszeresen gyilkolni kezdte a majdan, tíz esztendő elteltével vesztének egyik lényeges okát jelentő Afganisztánt, alattomban villámsebessen nyomult előre Afrikában és Latin-Amerikában, nálunk, a jó öreg Európában meg dermedt zsibbadtsággal sunyított és hódolt mindenki az egyedül Csurka István által elfogadhatatlannak nevezett, mindenható realitás, a status quo, ama bizonyos enyhülési politika meghunyászkodásának sandán vigyorgó oltárképe előtt – azt mondogattuk: majd ha Párizsban a Champs-Élysées-n, a Dialektív alatt masíroznak a szovjet csapatok, mint annak idején a németek, keservesen könnyező francia bácsikák nézőseregével kétoldalt – majd akkor, talán majd akkor észhez tér öngyilkos butaságából a Nyugat...

A helyzet mostanra gyökeresen megváltozott. A nyugati ostobaság nem. Az mozdíthatatlan, mint a gölem és örök, mint Juhász Gyula Annája. És fertőző, ragályos, mint a kergemarha kór. Látványosabb bizonyíték aligha szükséges, mint amit az elmúlt egy év során Oroszországgal és vezetőjével műveltek, első számú közellenséggé démonizálva a magát hagyni nem akaró, szétziláltságának romjaiból éledező, a szovjet impériumtól már fényévnyi távolságra levő országot és azt a Vlagyimir Putyint, akit az egyik magyar újságíró találóan nevezett a tajga magányos őrének. (Ám az ilyen médiamunkás ritka, mint elfogulatlan ítéskész az EU-ban.) Amerika, miután némi enyhe földrajzi kitérével Ukrajnában eredményesen folytatta az arab tavaszt, tett arról, hogy világszerte visszatérjen az a réges-régi orosz-kép, amelyet még igen markánsan – és akkoriban teljesen indokoltan – Reagan elnök alakított ki a gonosz birodalmáról. Éppen csak arról az elhanyagolható tényről feledkezvén meg, hogy az még a Szovjetunió volt, mindazzal, aminek megtapasztalása alapján oly érthető borzongást váltott ki belőlünk a jó francúz márki definíciója – merthogy az állandóan békeről-barátságról papoló szovjet propagandát és szovjet valóságot megkaparva valóban Dzsingisz kán tatárjainak ördögi ábrázata villant elő. Jó negyedszázada és még régebben ugyanúgy oroszul beszéltek a Szovjetunióban, mint ma Oroszországban – csakhogy mondjuk a 2000-es vagy 2015-ös magyar futballválogatott sem azonos mondjuk az 1966-ossal, noha magyar futballválogatott mindkettő... Dőreség viszont ily magasröptű evidenciát elvárni, ennyire heroikus szellemi erőkifejtést feltételezni attól az Amerikától, ahol máig százezrek szerint, mondjuk, Bulgária valahol Wisconsinban van, és Béres Józsefről úgy gondolják,

feltehetően tekintélyes magyar emigráns vezető, talán Connecticutban. Ukrajnában viszont, miként Tóth Gy. László igen elmésen fejtegeti, kitűnő terep adódik a rogyadozó világhatalmi szerepkör megerősítésére, egyúttal a potenciális rivális destabilizálására, a szentnek hitt ún. egypólusú világrend érvényesítésére. A keleti „nyomulásra”, amelynek leplezésére keresve sem találni jobb, alkalmasabb érvrendszert az időtlenné szovjetesített, ördögi orosz vérmedve óriássá pumpálásánál. És máris jöhet de Custine márki halhatatlan mondata, idézése, ügyes felhasználása, állítom, csak idő kérdése, ismerve az USA és kapcsolt részeinek médiabirodalmait. (Hogy éppen az Egyesült Államok az, amely – mint Tóth Gy. is kifejti – az ENSZ és a Biztonsági Tanács jóváhagyása nélkül hajt végre különböző, enyhén szólva önös érdekei által vezérelt véres katonai akciókat a világ legkülönbözőbb pontjain, miközben egyfolytában a nemzetközi jogra, a békére-biztonságra és több hasonló hangzatos spanyolviasz-fogalomra hivatkozik, az – mellékesen – a szemforgató, hipokrita aljasság, az álszent hazudozás bravúros megnyilvánulási formája.) Ha ellenben egy néhai kommunista-imperialista nagyhatalom kései utódmaradványa saját, valóban nemzeti érdekeit védi – ráadásul e cselekedetét egy valóban demokratikus, több mint 95 százalékos egyetértésről tanúskodó népszavazással hitelesítve –, az, ladies and gentlemen, megbocsáthatatlan. Ott durva erőszak történt, az adatok hamisak és a gaz imperialisták hitvány mesterkedéséről van szó. Hiszen – nem mi tettük. Mi nem így tesszük. Márpedig, ahogyan mi tesszük, csak az a jó, az a szép, az az egyedül üdvözítő. Az elmúlt ötven-hatvan évből nem túlságosan ismerős okfejtés és logika, különösen erre mifelénk, az úgynevezett Kelet-Közép-Európában?

Hosszasan el lehetne borongani Vlagyimir Putyin személyén is, akivel alighanem a modern kor egyik legnagyobb tömegkommunikációs műtétjét hajtották-hajtják végre, beleértve a róla magyarul szintúgy kiadott könyveket is. (Anna Arutunyan *A Putyin varázs*-a egy posztszovjet Cipollát ráncigál élénk, Sztanyiszlav Belkovszkij – „*Putyin – az ember, aki nem létezett*” – meg azt igyekszik sugallni, hogy egy volt KGB-snek nemhogy karizmája, de még létezése sem igen lehet, „idealista és a halogatás nagymestere”, az egész orosz irodalom „kisember hőse”, aki ráadásul még „bizonytalan szexualitású”, nemi értelemben is csak afféle elhagyatott hősnek tekinthető szerencsétlen. Hát igen: hol van ettől a daliás Clinton, példának okáért...?) Pedig... alighanem csak a tajga magányos őrzője, valóban. Aki azt vallja, még azt sem lakták be igazából, minek kéne hát a globális hatalom – és neki nem a Nyugatnak, hanem saját népe elvárásainak kell megfelelnie. (Érdekes, ezeket a mondatokat egyáltalán nem szokták idézni, még csak utalni sem ildomos rájuk.) Nem lehet, hogy az egész Putyin-Ukrajna-Oroszország-Krím hisztériakomplexumban csupán egy rejtélyes ismeretlenről feledkezünk meg? Arról, amit az egyik legjobb elemzés (Szentesi Zöldi Lászlóé a *Demokratában*) „a változás jogának” nevezett? „Megtagadjuk a változás, az örök átalakulás jogát, azt, hogy a magból fa sarjadjon, a csecsemőből felnőtt, a fiatalemberből államférfi, a diktatúrából félelem nélküli ország váljék? Teljességgel

lehetetlen, hogy a felelősen gondolkodó politikus körbenéz a romokon, és arra gondol, hogy elsősorban és feltétel nélkül a hazáját kellene szolgálnia? Ha ez bűn, akkor Putyin bűnös. És mindenki, aki a népére, nemzetére gondol, mindenki, aki a világ legnagyobb hatalmasságainak is hadat üzen, ha szükséges.”

Népünk, nemzetünk elvárásai, a hazánk szolgálata – máris az oroszoknál, Oroszországnál vagyunk megint. Amely 2000-ben a világ legnagyobb gazdaságainak listáján még a 22., 2011-ben a 7. helyen szerepelt. Ahol a Jelcin időszakának végén alig 8 milliós középosztály 55 milliósra nőtt, a szegénységi küszöb alatt élők aránya pedig a korábbi harmincról tizennégy százalékra esett vissza, tehát megfeleződött. Másfél esztendeje a turistaparadicsom Kréta szigetén nagyjából az angolokkal és a németekkel megegyező volt az oroszok száma, és Moszkvában egy metróvezető kezdő fizetése 330 ezer forintnak felel meg.

A tajgán pedig csönd honol. De ez már, hosszú-hosszú idők óta először, nem a halál és a pusztítás, hanem a halkán lélegző élet csöndje.

*

Az ELTE Ruszisztikai Központja, először 2006-ban, majd 2012 szeptemberében végzett felmérést, hogy megtudja a magyar lakosságnak az oroszokról alkotott véleményét. A legnagyobb sajtóvisszhangot az a részeredmény kapta, mely szerint a válaszadók majdnem fele sorolta az oroszokat azon népek közé, akik szerintük a legkedvezőtlenebbül hatottak a magyar történelemre, megelőzve a németeket, a tatárokat és az osztrákokat. A felmérés során a válaszadók mintegy 40 százaléka az orosz kultúra egyetlen személyiségét sem tudta megnevezni. Keserűen kell megállapítani, hogy egyszerűen Oroszország túl messze van. Többféle értelemben is: főleg, ami a személyes kapcsolatok kialakulásának lehetőségeit illeti. Hiába tény, hogy az osztrákok több szabadságharcunkat verték le, mint az oroszok, de a bécsi karácsonyi vásárra járnak tömegével a magyarok – mert mennyivel könnyebb oda kijutni –, nem a moszkvaira. Köztudomású, hogy „a franciák” keze döntő mértékben benne volt a trianoni veszteségekben, mégis az Eiffel-toronyhoz zarándokolnak hazánkfiak, és nem a Vaszilij Blazsen-nij-székesegyházhoz. A törökök ugyan 150 évig úgy tartották megszállás alatt az ország kétharmadát, hogy szinte nem maradt egy falunk, a népességi veszteségek azóta sem pótolhatók, akkor borultak fel végzetesen az etnikai arányok – de aranyékszert és irhakabátot mégis Isztambulból hoznak a magyar turisták tömegei, nem Nyizsnij Novgorodból. Síelni is előbb mennek Garmisch-Partenkirchenbe, mint Szocsiba, és hamarabb csodálják meg a londoni parlament alsóházát és a Big Bent, mint a Kremlt és óratornyát. Alig esik szó az orosz–magyar történelmi kapcsolatok napfényes oldalairól, a két nép honfoglalás kori szövetségétől jelentős orosz rokonsággal (anyák, feleségek, sógorok) rendelkező Árpád-házi királyainkig és a Rákóczi-szabadságharc iránti cári rokonszenvig. Említhetném – saját tapasztalatból – a szépen karban tartott oroszországi magyar katonai temetőket –, s a borgyijevkai polgármester-asszony által képviselt alapállás távolról sem számít egyedi jelenségnek, sőt...

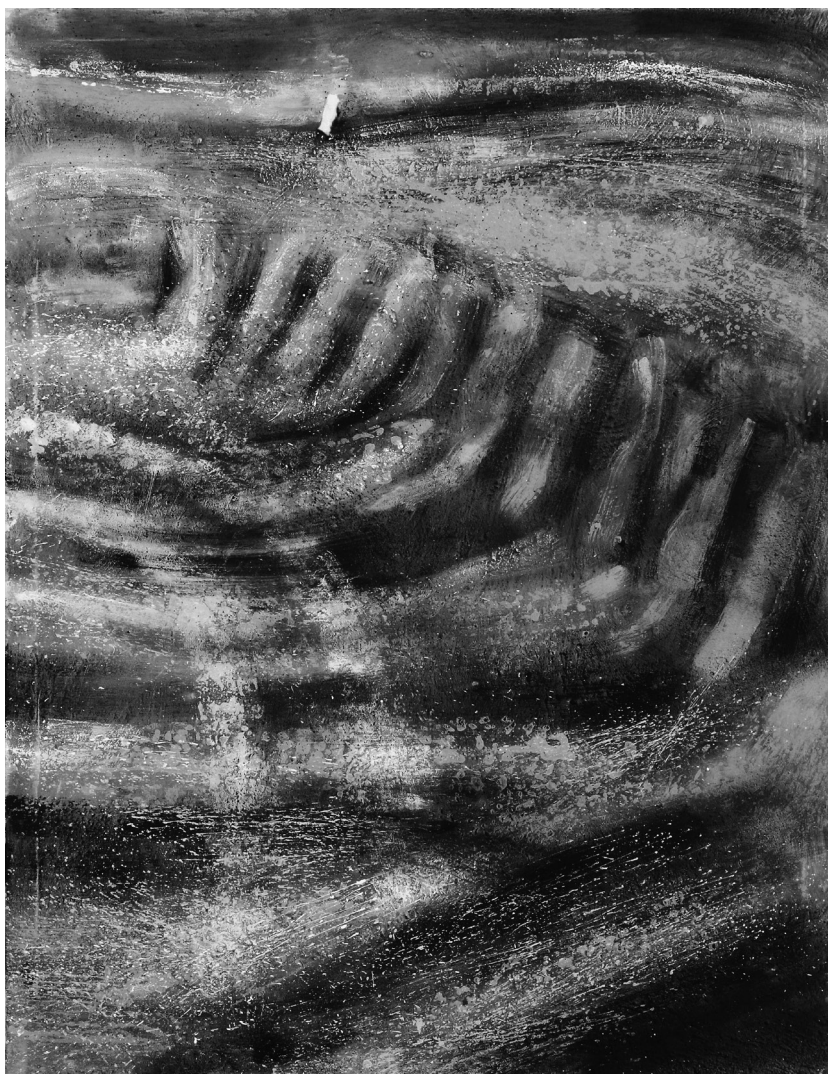
A rendszerváltozás óta eltelt negyedszázadban Oroszország kiment a divatból. (Ahogyan meg mostanság visszahozni akarják – láttuk, látjuk –, abban nincs köszönet.) Méltánytalan, igazságtalan, igen korlátolt helyzetfelmérést bizonyító állapot. (Bár mintha talán mozdulna valami: míg az első felméréskor egyértelműen Oroszország vezette a történelmi ellenségek listáját, hat esztendő múltán már „csak” ezüstérmes volt, a legfrissebb információk szerint pedig – nyilván a legutóbbi fejlemények hatására – helyezése azóta tovább javult. Növekedett azoknak az aránya is, akik erősítenék a két ország kapcsolatait – elsősorban gazdasági téren –, illetve akik szélesebb körben oktatnák az orosz nyelvet. Persze az ellenszél még mindig óriási.) Holott zseniálisan előre látott Dosztojevszkij: „torzsalkodásunk Európával a vége felé közeledik... egyre jobban és jobban érezzük, hogy fel kell készülnünk valamire, készen kell állnunk egy újfajta és minden eddiginél sokkal eredetibb találkozásra Európával.” Igen: ők érzik. És mi? Úgy lehet, vajon még a jobbik esetben is, ahogyan egy román író, Gabriela Adamasteanu írta: „a szeretet és a tisztelet új érzése ébred bennem, amit akkor érzek, ha az orosz kultúrára tekintek. Ám növekvő elismerésben... még mindig ott a bizalmatlanság és a félelem apró tüskéje?” Vagy De Custine márki valóban rászolgált az orosz titok megfejtésével bajlódó profik és amatőrök rajongására, miként Grudzinski fejtegeti? És hiába próbáljuk bizonygatni, hogy a megkapart orosz mögül tatár helyett valójában valami egészen más látszik ki, és legföljebb csak ha a tiszteletre méltó márki egyik szeme látott tisztán, a másik hályogos volt, torzító tükröt vizionált, s az is lehet, ő maga meg túl korán érkezett?

A felszín alá és a látszatok mögé bepillantani, ama földalatti, igazi orosz dimenziókat fölfedezni persze szédítően nagy kaland, nem akármilyen vállalkozás, tán nem is éppen kockázatmentes manapság. Hiszen szembeülni kell a ténnyel, amit Gecse Géza az orosz pánszlávizmus történetét elemezve kifejti, vagyis hogy „még csak hazudnunk sem kellene, ha azt állítanánk, hogy komoly konfliktusaink az oroszokkal csak a körülöttünk élő szláv népek miatt voltak, azok is csupán a XIX. századtól, amikor az oroszokban tudatosult, hogy ők szlávok, és eltökélték, hogy pánszláv Kelet-Európát csinálnak.” Ráadásul szlávsvágukról a korábban már idézett Konsztantyin Leontyev azt mondta, nem is igazán azok, valójában rejtélyes szlavo-turániak, akik sokat köszönhetnek a németeknek. (Vajon mit alakítana e kitétel a következő Merkel-Putyin-találkozón...?)

A nagyon bonyolult dolgok legtöbbször ijesztően egyszerűek. Valószínűleg megint Dosztojevszkijnek lesz igaza: „mihelyt az európai meglátja, hogy immár megbecsüljük nemzetünket, önmagunkat, azonmód ő is tisztelni fog bennünket... Ledobjuk mostani majompofánkat, szabad lények leszünk, nem rabszolgák vagy lakájok... Kiderül majd, hogy a valóban szociális gondolatot nem más, hanem éppen az orosz nép képviseli. Eszmevilágát, egész szellemiségét átítatja az emberi értékek egyesítésének eleven követelménye... s fény derül arra, mi az igazi szabadság: a kölcsönös szeretet, amelyet tettekkkel kell biztosítani, élő példákkal... nem pedig guillotine-nal, levágott fejek millióival.” Vagy Bergyajev halk, magabiztos hangjának: „a szolgaság passzivitás. A szol-

gaságon aratott győzelem teremtő aktivitás... az ember azért lesz a másik urává, mert tudatának struktúrájában az uralomvágy szolgája lett. Ugyanaz az erő, amellyel elnyomja a másikat, őt magát is elnyomja. A szabad ember senki felett sem akar uralkodni.”

Ez a hang olyan szép, mint a nyári Volga-parton egy huszonéves, fekete hajú, hosszúcombú lány, aki azóta már biztosan rég férjhez ment. Érett, nyugodt és fenséges arcú asszonyok altjához hasonló, mély, mint a Bajkál és a végtelenbe hullámzó, mint a sztyeppe valahol Tambov és Szaratov között, amint díszgyenruhás, tisztelegni induló magyar tisztekkel áthalad rajta az autóbusz.

Tolnay Imre: Kijelölt hely 8. (homok, akril, vásznon, 140x100 cm, 2013)